

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2019-2-64-16>
УДК 336.77

Гаврилук В.М.

кандидат економічних наук, асистент,
Подільський державний аграрно-технічний університет

Havryliuk Vita

State Agrarian and Engineering University in Podilia

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМИ РИЗИКАМИ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

PECULIARITIES OF CREDIT RISK MANAGEMENT IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті проаналізовано особливості функціонування сільськогосподарських підприємств порівняно з підприємствами інших галузей. Визначено специфічні риси підприємств галузі сільського господарства, що визначають необхідність залучення кредитних коштів. Обґрунтовано необхідність урахування специфіки сільського господарства в системі фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств та необхідність урахування даної специфіки під час кредитування підприємств галузі. Визначено підходи науковців до розгляду системи управління кредитним ризиком. Означено вимоги до системи управління кредитним ризиком, що дадуть можливість ураховувати інтереси сільськогосподарських підприємств як потенційних суб'єктів банківського кредитування. Ураховуючи напрацювання науковців у напрямі системного підходу до процесу управління, визначено основні закономірності, згідно з якими будуватиметься система управління кредитним ризиком сільськогосподарського підприємства. Визначено послідовність етапів створення системи управління кредитним ризиком у сільськогосподарській галузі.

Ключові слова: кредитування, кредитний ризик, сільськогосподарська галузь, банківське кредитування, система управління кредитним ризиком.

В статье проанализированы особенности функционирования сельскохозяйственных предприятий. Отмечены специфические черты предприятий отрасли сельского хозяйства, что определяют необходимость привлечения кредитных средств. Обоснованы необходимость учета специфики сельского хозяйства в системе финансового обеспечения сельскохозяйственных предприятий и необходимость учета данной специфики при кредитовании предприятий отрасли. Определены подходы ученых к рассмотрению системы управления кредитным риском. Отмечены требования к системе управления кредитным риском, которые позволяют учитывать интересы сельскохозяйственных предприятий как потенциальных субъектов банковского кредитования. Учитывая наработки ученых в направлении системного подхода к процессу управления, определены основные законы, по которым строится система управления кредитным риском сельскохозяйственного предприятия. Отмечена последовательность этапов создания системы управления кредитным риском в сельскохозяйственной отрасли.

Ключевые слова: кредитование, кредитный риск, сельскохозяйственная отрасль, банковское кредитование система управления кредитным риском.

The article analyzes the peculiarities of functioning of agricultural enterprises in comparison with enterprises of other industries. Specific features of enterprises of the branch of agriculture, which determine the necessity of attraction of credit funds, are indicated. The necessity of taking into account the specifics of agriculture in the system of financial provision of agricultural enterprises and the necessity of taking into account this specificity when lending to branch enterprises is substantiated. The approaches of scientists to the consideration of the system of credit risk management are determined. Requirements for the system of credit risk management, which will allow taking into account the interests of agricultural enterprises as potential subjects of bank lending, are indicated. Taking into account the work of scientists in the direction of a systematic approach to the process of management, the basic laws are determined according to which the system of credit risk management of an agricultural enterprise is being developed. In addition, the sequence of steps for creating a credit risk

management system in the agricultural sector is indicated. Thus, the first step is to establish the purpose of the credit risk management system in the field of agriculture. The second stage is the analysis of the interaction of the production and credit system at the enterprise. The following stages provide for the definition of management objectives, setting tasks and building a system with a clear installation of the object and subject of management. In addition, the need to take into account the direct and reverse information nodes between the subject and the object of management. It also emphasizes the need to define management functions that will contribute to the functioning of an effective system of credit risk management of agricultural enterprises. The proposed developments and recommendations will improve the efficiency of the credit risk management system of agricultural enterprises, which will help minimize the risks of bank lending in agricultural production. In addition, the specified features of the credit risk management system can be integrated into the risk management of bank lending.

Key words: *lending, credit risk, agricultural sector, bank lending, credit risk management system.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах функціонування аграрного сектору економіки є очевидною необхідність розроблення та впровадження ефективної системи управління на рівні сільськогосподарського підприємства. Разом із тим розвиток кредитних відносин потребує принципово нових підходів до управління ризиками, що виникають у процесі діяльності таких підприємств, зокрема розроблення ефективної системи управління кредитним ризиком, для уникнення можливих наслідків невиконання зобов'язань перед кредитором. А з огляду на актуальність кредитування в сільському господарстві, варто детально переглянути особливості управління кредитними ризиками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління кредитним ризиком, його теоретичної сутності знайшли своє відображення у працях таких зарубіжних учених-економістів: Е.Ф. Брігхема, Дж.Е. Петерсена, Дж.Ф. Сінкі, Дж. Ван Хорна та ін. Серед вітчизняних дослідників варто відзначити В.В. Вітлінського, С.П. Захарченкова, О.С. Любуна, Я.С. Наконечного, О.В. Пернарівського. Зокрема, ними запропоновано низку науково-практичних підходів до забезпечення управління кредитними ризиками в системі банківського кредитування. Разом із тим питання управління кредитним ризиком на рівні сільськогосподарського підприємства недостатньо досліджене і потребує подальшого опрацювання.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей системи управління кредитними ризиками на сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Для з'ясування особливостей системи управління кредитними ризиками в сільському господарстві доцільно визначити ризики, що мають вплив на кредитний процес.

Окремі проблеми, пов'язані із сучасним станом кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств та ризиками, що виникають у процесі їх банківського кредитування, вивчають В.М. Алексійчук, М.Я. Дем'яненко, О.Є. Гудзь, М.В. Мних, П.А. Стецюк І.А. Шубенко та інші науковці.

Питання впровадження системи управління кредитним ризиком на рівні сільськогосподарського підприємства є дискусійним і в науковій літературі не знайшло належного відображення. Це пов'язано з тим, що можливі втрати господарства від реалізації кредитного ризику не мають такого впливу на загальноекономічну ситуацію в країні, як, наприклад, суттєве погіршення фінансового стану банку в результаті реалізації такого ризику. Проте практика діяльності підприємств у сучасних умовах доводить необхідність виділення кредитного ризику у структурі фінансових ризиків сільськогосподарських підприємств із подальшим розробленням та запровадженням системи управління даним ризиком. Такі дії дають змогу знизити ризикоемію галузі та спростити доступ до банківських кредитних ресурсів на прийнятних для селян умовах. Одним зі шляхів у цьому напрямі є адаптація вже існуючих систем управління кредитним ризиком до особливостей функціонування як галузі сільського господарства у цілому, так і конкретного господарства зокрема.

Специфіка галузі сільського господарства, як і будь-якої іншої галузі, полягає у поєднанні певних умов виробництва зі специфікою самого процесу виробництва продукції.

Особливостями функціонування сільськогосподарських підприємств порівняно з підприємствами інших галузей є: сезонність та подовжений цикл виробництва, тісна залежність від природно-кліматичних умов та біологічних особливостей рослин і тварин, що вирощуються господарствами. Крім того, однією з головних особливостей сільського господарства є використання землі не лише як просторового ресурсу, а й як засобу виробництва.

Варто зазначити, що для підвищення ефективності управління кредитними ризиками сільськогосподарських підприємств необхідно враховувати не лише умови функціонування сільського господарства, а й специфіку забезпечення їх кредитними ресурсами.

В.М. Алексійчук [1, с. 86] виділяє такі специфічні риси підприємств галузі сільського господарства, що визначають необхідність залучення кредитних коштів:

1. Природно-кліматичні чинники, які зумовлюють:

- потребу у значних обсягах кредитів через неможливість організації поточного виробництва;

- необхідність у встановленні особливих строків погашення кредиту для підприємств галузі через наявність розриву між вкладенням коштів у виробництва та надходженням доходів від реалізації виробленої продукції;

- безперервність процесів відтворення у сільськогосподарському виробництві, які потребують своєчасного вкладення коштів, у тому числі й кредитних.

- необхідність значних запасів матеріалів та сировини, які можуть уповільнити швидкість обігу коштів, а тому виникає необхідність у кредитних коштах;

- наявність продукції, яка не може зберігатися тривалий час, потребує гарантованої оплати, а отже, і відповідного кредитного забезпечення.

2. Соціально економічні та політичні чинники визначають:

- значний рівень відставання сільського господарства за фондоозброєністю праці, надмірний фізичний та моральний знос засобів виробництва зумовлює потребу у довгострокових кредитних ресурсах;

- недостатнє забезпечення авансовими платежами, що підвищує необхідність у кредитному забезпеченні галузі;

- зростання дебіторської заборгованості збільшує потребу в додатковому кредитуванні сільськогосподарських підприємств;

- значну ризикованість виробництва;

- відносно низький рівень прибутковості.

Оскільки роль кредитних ресурсів у системі фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств із кожним наступним роком збільшується, то постає необхідність урахування особливостей аграрного сектору, що визначають специфіку кредитування галузі для розроблення ефективної системи управління ризиками, що виникають у процесі кредитних відносин.

Варто з'ясувати, що науковці розуміють під системою управління кредитним ризиком.

У науковій літературі неодноразово зустрічається таке визначення: «Система управління кредитним ризиком – це сукупність прийомів і методів оцінки, планування, аналізу, регулювання кредитного ризику і способів контролю над ним відповідно до кредитної політики, а також кадрова організація кредитного відділу для ефективної реалізації даних процесів» [2, с. 103].

Таким чином, бачимо, що підходи авторів до розгляду системи управління кредитним ризиком є дещо звуженими і стосуються лише кредиторів, тоді як інші суб'єкти кредитних відносин рівною мірою зацікавлені в ефективному управлінні кредитним ризиком.

На нашу думку, більш відповідним є визначення, запропоноване А.П. Ковальовим, який під системою управління кредитним ризиком розуміє «сукупність взаємопов'язаних між собою економічних відносин, що спрямовані на вирішення питань зниження рівня ризику, ризикових вкладень капіталу і т. д.» [3, с. 38].

Однак у своєму трактуванні автор, абстрагуючись, нівелює природу кредитного ризику.

Власну спробу визначити систему управління кредитним ризиком сільськогосподарського підприємства зробила І.А. Шубенко. Авторка пропонує розглядати її як «комплекс заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків та забезпечення безперебійного виробничого процесу, з метою створення умов для повернення кредитних ресурсів» [4, с. 178]. Таким чином, дослідниця визначила основну роль системи управління кредитним ризиком. Однак формулювання системи як комплексу заходів вимагає значно глибшого її розуміння через складність її будови.

Система управління кредитним ризиком повинна відповідати певним вимогам, що зазначені в табл. 1.

Використовуючи напрацювання науковців у напрямі системного підходу до процесу управління [5, с. 50], визначимо основні закони, згідно з якими будується система управління кредитним ризиком сільськогосподарського підприємства:

1) композиції, тобто відсутність суперечностей під час створення даної системи основній меті діяльності підприємства, а також цілям управління на рівні банку та держави;

2) пропорційності, застосування методів управління кредитним ризиком відповідно до величини ризику (пряма залежність від величини кредиту) та у міру їх ідентифікації;

3) урахування «вузького місця», де особлива увага приділяється найбільш слабкому елементу системи;

4) онтогенезу, що враховує послідовність стадій життєвого циклу підприємства;

5) інтеграції, що спрямовують систему на високий рівень організації і дають змогу одержати синергетичний ефект;

6) інформованості, що виділяє інформаційне забезпечення як головну умову конкурентоспроможності.

Створення системи управління є досить трудомістким процесом, що включає послідовність певних етапів (рис. 1).

Таблиця 1

Вимоги до системи управління кредитним ризиком

Вимога	Зміст вимоги
<i>Цілісність</i>	Порушення даної вимоги може призвести до змін зв'язків між частинами системи, збоїв у механізмі її функціонування
<i>Стійкість</i>	Означає, що система управління зберігає свої властивості за різних внутрішніх і зовнішніх впливів. У сучасних умовах стійкість – це не щось незмінне, а, навпаки, характеризує розвиток системи
<i>Цілеспрямованість</i>	Припускає постановку певних цілей та завдань і прагнення досягти їх, використовуючи фінансові, матеріальні, інтелектуальні, трудові ресурси
<i>Гнучкість (адаптивність)</i>	Означає здатність і готовність системи до змін у результаті постановки нових завдань, у зв'язку зі змінами у ризиковій, ціновій, кредитній, іншій політиці банку та державних органів влади (вплив чинників зовнішнього середовища)
<i>Однаковість</i>	Передбачає підпорядкованість усіх її елементів єдиним принципам побудови і функціонування
<i>Оперативність</i>	Полягає у тому, щоб за період від ухвалення рішення до його виконання в керованій підсистемі не встигли відбутися незворотні зміни, за яких реалізація прийнятих рішень стає неактуальною
<i>Надійність</i>	Означає функціонування апарата управління, що постійно забезпечує безперебійний зв'язок між елементами системи без перекручування при цьому керуючих команд та інших переданих даних
<i>Оптимальність</i>	Характеризується встановленням між її елементами раціональних зв'язків на всіх рівнях
<i>Економічність</i>	Полягає у тому, щоб необхідний ефект досягався за мінімальних витрат на управлінський апарат

Рис. 1. Етапи процесу створення системи управління кредитним ризиком

Визначення мети є першим і відповідальним кроком, від якого залежить ефективність будь-якої системи. Основною метою створення системи управління кредитним ризиком є забезпечення безперервного виробничого процесу та позитивного фінансового результату діяльності позичальника, що дасть змогу повернути позику та відсотки за нею вчасно і створить умови для подальшої плідної співпраці підприємства з кредитними установами.

Для досягнення поставленої мети необхідно попередньо проаналізувати взаємодію виробничої та кредитної систем, а також виявити сильні й слабкі боки такої взаємодії. Аналізуючи рух кредитних коштів, необхідно враховувати, що з погляду позичальника кредит є формою опосередкованого використання майбутніх доходів для здійснення теперішнього виробничого процесу, а тому кредит має використовуватися тільки для вкладень, що дають змогу отримати додаткові кошти, а не для покриття боргів [1, с. 153].

Відповідно до результатів аналізу, наступним етапом створення системи управління кредитним ризиком є визначення переліку цілей, досягнення яких у сукупності забезпечить виконання основної мети.

Цілями системи управління кредитним ризиком сільськогосподарського підприємства є:

- забезпечення вчасної ідентифікації ризиків, що впливають на можливість отримання, ефективність використання та повернення кредитних коштів;
- об'єктивна оцінка кредитних ризиків і застосування оптимальних методів управління рівнем ризику;

- забезпечення своєчасного вирішення конфліктних ситуацій, що виникають у кредитному процесі.

Для досягнення намічених цілей необхідно визначити та вирішити такі завдання:

- забезпечити прийняття ризиків відповідно до очікувань власників підприємства, її стратегічного плану та нормативних вимог, а також поширення єдиного розуміння культури щодо ризиків;
- виділити необхідні ресурси на створення та підтримку ефективної, комплексної та збалансованої системи управління ризиками;
- узгодити організаційну структуру та систему контролю діяльності підприємства з відповідними системами його підрозділів так, щоб не зашкодити контролюваній і стабільній діяльності;
- забезпечити уникнення конфлікту інтересів на всіх рівнях системи управління ризиками;
- здійснити аналіз ризиків з урахуванням можливості виникнення екстремальних обставин, на основі яких підприємство має визначати відповідні надзвичайні заходи, наприклад у вигляді плану в разі кризових обставин;
- запровадити процедури і заходи запобігання стресовим ситуаціям, які можуть виникнути через дію певних внутрішніх чинників;
- чітко сформулювати політику (положення) підприємства щодо контролю ризиків і ведення справ згідно з критеріями надійності операцій;
- забезпечити систематичне здійснення аналізу ризиків для ідентифікації, контролю, моніторингу й оцінки величини всіх ризиків;

– розробити і запровадити заходи внутрішнього контролю, які б забезпечували належне дотримання вимог законодавства і нормативно-правових актів, виконання договірних та інших зобов'язань, належне дотримання положень і процедур, правил та норм, передбачених цими рекомендаціями, а також відповідної ділової поведінки;

– створити незалежну службу з управління ризиками, яка б мала відповідні повноваження, ресурси, досвід і визначений статус, а якщо організаційна структура підприємств не дає змоги зробити цього, визначити особу, відповідальну за управління ризиками.

Висновки. Отже, з дослідження особливостей системи управління кредитними

ризиками можна зробити висновок, що забезпечення ефективного функціонування даної системи неможливе без урахування тих особливостей, які відрізняють галузь сільського господарства від інших сфер господарської діяльності. Так, зважаючи на системний характер процедури управління кредитними ризиками та відсутність ґрунтовних досліджень, слід зазначити, що система управління кредитним ризиком сільськогосподарських підприємств – це сукупність елементів, організована взаємодія яких спрямована на вирішення завдань, пов'язаних із подоланням або попередженням негативних наслідків реалізації кредитного ризику для сільськогосподарських підприємств.

Список літератури:

1. Фінанси в період реформування агропромислового виробництва / В.М. Алексійчук та ін. ; за ред. М.Я. Дем'яненко. Київ : ІАЕ УААН, 2002. 645 с.
2. Любунь О.С. Кредитний ризик : монографія. Київ : Університет економіки і права «КРОК», 2005. 308 с.
3. Ковалев А.П. Кредитний ризик – менеджмент : монографія. Київ, 2007. 406 с.
4. Шубенко І.А. Механізм мінімізації кредитного ризику сільськогосподарських товаровиробників. *Економіка АПК*. 2004. № 2. С. 73–79.
5. Єфімова О. Системний підхід – основа управління діяльністю підприємств. *Персонал*. 2007. № 2. С. 67–72.

References:

1. Aleksichuk V.M., Demianenko M.Y., Borshch A.G. (2002) *Finansy v period reformuvannia ahropromyslovoho vyrobnytstva* [Finances during the reform of agricultural production] Kyiv: IAE UAAN. (in Ukrainian).
2. Liubun O.S. (2005) *Kredytnyi ryzyk* [Credit risk] Kyiv: Universytet ekonomiky ta prava «KROK». (in Ukrainian).
3. Kovalev A.P. (2007) *Kredytnyi ryzyk – menedzhment* [Credit risk - management] Kyiv: Suziria. (in Ukrainian).
4. Shubenko I.A. (2002) *Mekhanizm mimimizatsii kredutnogo ryzyku silskogospodarskukh tovarovyrobnykiv* [Mechanism for minimizing the credit risk of agricultural commodity producers] *Ekonomika APK*, № 2, pp. 73-79.
5. Yefimova O. (2007) *Systemnyi pidkhid – osnova upravlinnia diialnistiu pidpriumstv* [The system approach is the basis for managing the activities of enterprises.] *Personal*, № 2, pp. 67-72.